

KS. PIOTR PETRYK

KOMUNIA ŚWIĘTA WIERNYCH

W ostatniej encyklice Ojca Świętego Jana Pawła II *Ecclesia de Eucharistia* czytamy: „Kto karmi się Chrystusem w Eucharystii, nie potrzebuje wyczekiwać zaświatów, żeby otrzymać życie wieczne: posiada je już na ziemi, jako przedsmak przyszłej pełni, która obejmie człowieka do końca” (nr 18). Eucharystia jest szczególnym darem, który pozwala człowiekowi wierzącemu „skosztować”, jak dobry jest Bóg. W dokumencie tym zauważone zostaje także niebezpieczeństwo ograniczonego rozumienia Eucharystii, które związane jest z zapomnieniem jej ofiarniczego wymiaru i redukuje tę tajemnicę wiary do zwykłego braterskiego spotkania: „Czasami spotyka się bardzo ograniczone rozumienie tajemnicy Eucharystii. Ogołocona z jej wymiaru ofiarniczego jest przeżywana w sposób nie wykraczający poza sens i znaczenie zwykłego braterskiego spotkania”¹ Encyklika broni nierozzerwalnego wymiaru Mszy świętej jako uczty i ofiary, kontynuując wcześniejsze nauczanie *Katechizmu*: „Msza święta jest równocześnie i nierozdzielnie pamiątką ofiarną, w której przedłuża się ofiara Krzyża i świętą ucztą Komunii w Ciele i Krwi Pana. Sprawowanie Ofiary eucharystycznej jest nastawione na wewnętrzne zjednoczenie wiernych z Chrystusem przez Komunię. Przystępować do Komunii świętej oznacza przyjmować samego Chrystusa, który ofiarował się za nas” (KKK 1381).

W historii Kościoła uczestniczenie wiernych we Mszy świętej miało różnoraki charakter. Kościół był zmuszony zmagać się z wielorakimi błędnymi naukami, dotyczącymi realnej obecności Pana Jezusa we Mszy świętej i Najświętszym Sakramencie. Niniejszy artykuł przybliży zagadnienie kształtowania się praktyki Komunii świętej wiernych, uwzględniając kontekst historyczny życia Kościoła.

Ks. dr PIOTR PETRYK – adiunkt Katedry Teologii Liturgii w Instytucie Teologii Pastoralnej KUL; adres do korespondencji: Tomaszowice 42a, 21-008 Tomaszowice; e-mail: ppetryk@kuria.lublin.pl

¹ Por. Kongregacja Kultu Bożego i Dyscypliny Sakramentów. *Instrukcja „Redemptionis Sacramentum”* Poznań 2004.

1. CZĘSTOTLIWOŚĆ PRZYJMOWANIA KOMUNII ŚWIĘTEJ

Z czasów Kościoła pierwotnego mamy świadectwa o bardzo częstym przyjmowaniu Ciała Pańskiego. Tertulian zaświadcza o przyjmowaniu Eucharystii przed każdym innym posiłkiem² Do końca IV wieku sprawą oczywistą było przyjmowanie Komunii świętej w czasie każdej Eucharystii³ Zanikanie nierozdzielnego traktowania uczyty i ofiary ma miejsce już w epoce patrystycznej, o czym świadczą pochodzące z IV wieku katechezy św. Jana Chryzostoma, św. Ambrożego, św. Augustyna oraz św. Cyryla Aleksandryjskiego, które zachęcały do częstego praktykowania Ciała i Krwi Pańskiej⁴ Wśród powodów stopniowego zanikania przyjmowania Komunii świętej wymienia się następujące:

a) Wzrost liczebny Kościoła, który spowodował także zanik katechumenatu, a przez to brak należytej mistagogii chrześcijańskiej, tak charakterystycznej dla Kościoła pierwszych wieków. Z tego powodu liturgia staje się dla szerokich grup chrześcijan środowiskiem nieznanym.

b) Przyczyniła się do tego bariera językowa. Język łaciński stawał się coraz bardziej niezrozumiały, z tego też powodu wielu ochrzczonych zostało wyłączonych z uczestniczenia we Mszy świętej.

c) Zaczęto bardzo mocno podkreślać ofiarniczy wymiar Eucharystii, z zapomnieniem wymiaru uczyty i celebracji Paschy Chrystusa. Zanika stopniowo wymiar eklezjalny Eucharystii, w którym zgromadzenie słucha słowa Bożego i posila się Ciałem i Krwią Pańską.

d) W odpowiedzi na błędy arianizmu podkreślano bóstwo Chrystusa. Msza święta staje się *mysterium tremendum*, do którego zbliżano się z lękiem.

e) Wpływ miała również herezja Berengariusza, który zanegował realną obecność Jezusa w Eucharystii. Reakcją Kościoła stała się obrona obecności Pana Jezusa w Najświętszym Sakramencie⁵

Powyższe przyczyny spowodowały, że przyjmowanie Komunii świętej jest coraz bardziej sporadyczne, natomiast najważniejszym momentem przeżyciowym składanej Ofiary staje się oglądanie świętej Hostii. Na terenie

² B. Nadolski. *Komunia święta „na rękę”* Kraków 2005 s. 46.

³ Zob. J. Kopeć. *Eucharystia w starożytności chrześcijańskiej*. W: *Mysterium Eucharystii. Teologia – liturgia – ekumenizm. Encyklika Jana Pawła II „Ecclesia de Eucharistia”* Red. W. Nowak. Olsztyn 2004 s. 38-39.

⁴ Por. J. Sroka. *Obrzęd Komunii*. W: *Msza święta*. Red. W. Świerzawski. Kraków 2003 s. 302-303.

⁵ Por. tamże s. 302.

Galii w XIII wieku powstał zwyczaj podniesienia Hostii do adoracji, następnie na przełomie XIV i XV wieku dodano też podniesienie kielicha. W czasie podniesienia śpiewano hymny adoracyjne, a także obwieszczano je biciem dzwonów. Przykład z terenu Polski podaje o. Paweł Sczaniecki: Oto w średniowiecznym żywocie św. Kingi jako wyraz jej pobożności przedstawiany jest fakt „wpatrywania się załzawionymi oczami w Ciało Pańskie podczas Mszy świętej”⁶ W świadomości wiernych tamtych czasów oglądanie Hostii stało się istotnym, niemalże najważniejszym momentem Mszy świętej. Pojawiały się praktyki, polegające na tym, że wierni przychodzili do kościoła na dźwięk dzwonka zapowiadającego konsekrację i zaraz po podniesieniu wychodzili⁷ Istniało bardzo rozpowszechnione przekonanie o wyjątkowej skuteczności modlitw odmawianych podczas podniesienia. Oglądanie Hostii wielu uważało za rodzaj duchowej komunii⁸

Interesujące jest, że w okresie bardzo intensywnego rozwoju kultu eucharystycznego prawie całkowicie zanika praktyka przystępowania do Komunii świętej. Reakcją na tę sytuację jest decyzja Soboru Laterańskiego (1215), wprowadzająca obowiązek przyjmowania Komunii przynajmniej raz w roku⁹

Reformy podjął się Sobór Trydencki i zachęcał wiernych do częstego przyjmowania Komunii świętej: „Sobór [...] upomina, żeby wszyscy [...] noszący imię chrześcijan [...] te więc tajemnice Ciała i Krwi Jego niech przyjmują z taką stałością i mocą wiary, niech w nie wierzą i cześć im oddają z taką pobożnością duszy i uwielbieniem, żeby ten chleb nadprzyrodzony (Mt 6, 11) mogli często przyjmować”¹⁰

Pius XII w encyklice *Mediator Dei* łączy zachętę do częstego przyjmowania Ciała Pańskiego z zaleceniem, aby spożywane Hostie były konsekrowane podczas tej samej Ofiary: „Jest rzeczą bardzo stosowną, aby [...] lud przystępował do Komunii świętej po spożyciu Boskiego Pokarmu przez kapłana przy ołtarzu. Godni są pochwały ci, którzy będąc obecni na Mszy spożywają Hostie konsekrowane podczas tej Ofiary, aby rzeczywiście doszło do tego, «abyśmy wszyscy, tego ołtarza uczestnicy, pożywając Przenajświętsze Ciało i Krew Syna Twego, otrzymali z niebios pełnię błogosławieństwa i łaski»”

⁶ Zob. P. S c z a n i e c k i. *Msza po staremu się odprawia*. Kraków 1967 s. 124.

⁷ Zob. H. S o b e c z k o. *Uporządkowanie form kultu Eucharystii w świetle zasad odnowionej liturgii*. W: *Profesor i duszpasterz. Księga pamiątkowa ku czci ks. Wacława Schenka*. Red. H. Sobeczko. Opole 1988 s. 179-190.

⁸ Por. tamże s. 184-185.

⁹ Por. *Breviarium Fidei*. Poznań 1988 s. 427.

¹⁰ Tamże s. 404.

(nr 35). W dokumencie tym znajduje się stwierdzenie, które uzasadnia praktykę udzielania Ciała Pańskiego poza Mszą: „Bywają powody, i to nierzadko, aby rozdawać Chleb Eucharystyczny przed albo po samej ofierze” (nr 35).

W Konstytucji soborowej *Sacrosanctum Consilium* znalazło się potwierdzenie wcześniejszego stanowiska Ojca Świętego Piusa XII, a przyjmowanie Komunii świętej w czasie Eucharystii nazwane zostało „doskonalszym sposobem uczestnictwa we Mszy świętej” (KL 55). Posoborowa instrukcja *Eucharisticum Mysterium* zwraca uwagę na odpowiednie przygotowanie do przyjęcia Komunii świętej: „Doskonalsze jest bowiem uczestnictwo we Mszy świętej, gdy wierni odpowiednio przygotowani przyjmują w czasie samej Mszy świętej sakramentalnie Ciało Pana, będąc posłuszni Jego słowom: «Bierzcie i jedzcie»” (nr 11).

W tym punkcie należy również wspomnieć o możliwości dwukrotnej Komunii świętej w ciągu dnia. Również w tej dziedzinie życia eucharystycznego zauważamy pewną stopniowość. Pierwszy krok został uczyniony w instrukcji *Inter oecumini* (1964), która była zbiorem wskazań wykonawczych do soborowej konstytucji *Sacrosanctum Consilium*. W instrukcji tej (nr 80) Stolica Apostolska zezwalała wiernym, którzy przystąpili do stołu Pańskiego w czasie Wigilii Paschalnej lub w noc Narodzenia Pańskiego, na przystąpienie po raz drugi do Stołu Pańskiego w dzień Wielkanocy oraz w sam dzień Narodzenia Pańskiego. Kolejna instrukcja, *Tres abhinc annos* z 4 maja 1967 r., mówi o wiernych, którzy przystąpili do Komunii świętej w Wielki Czwartek rano podczas Mszy Krzyżma i daje im możliwość przystąpienia drugi raz do stołu Pańskiego podczas Mszy Wieczery Pańskiej (nr 14). Wydana w tym samym miesiącu instrukcja *Eucharisticum Mysterium* rozszerza taką możliwość. Wierni, którzy „[...] zaczynają wieczorem dnia poprzedniego święcić dzień Pański albo święto nakazane, mogą przystąpić do Komunii świętej, chociażby rano komunikowali” (nr 28). Najważniejszy krok rozszerzający możliwość dwukrotnej Komunii świętej uczyniła instrukcja *Immense Caritatis* z 29 stycznia 1973 r. Okoliczności, w których instrukcja dopuszczała powtórna Komunię były dość liczne, dlatego z czasem wypracowano jedną zasadę, sprecyzowaną w Kodeksie Prawa Kanonicznego z 1983 r.: „Kto przyjął już Najświętszą Eucharystię, może ją ponownie tego samego dnia przyjąć jedynie podczas sprawowania Eucharystii, w której uczestniczy” (kan. 917). Zasada ta została rozszerzona na sytuację niebezpieczeństwa śmierci – wówczas Wiatyk może być udzielony poza Mszą świętą (kan. 921 § 2). Wierny zatem, który nie ma możliwości uczestniczenia w całej Mszy świętej, nie spełnia warunku, od którego zależy

przyjęcia drugi raz Ciała Pańskiego. Intencją tego rozstrzygnięcia jest to, aby wierni nie tyle przyjmowali Komunię świętą jak najczęściej razy, lecz aby czynili to godnie i owocnie. Rozstrzygnięcie to podkreśla formacyjny walor liturgii słowa, podczas której sam Chrystus do nas mówi. Msza święta jest całością: „Składa się jakby z dwóch części [...], które tak ściśle łączą się ze sobą, że stanowią jeden akt kultu. Albowiem we Mszy świętej zostaje zastawiony zarówno stół słowa, jak i Chrystusowego Ciała, z którego wierni czerpią naukę i pokarm” (NOWMR 28)¹¹

2. SPOSÓB PRZYJMOWANIA KOMUNII ŚWIĘTEJ

Wobec toczącej się obecnie w Kościele w Polsce dyskusji, dotyczącej sposobu przyjmowania Komunii świętej przez wiernych, pożyteczne jest poznać najpierw praktykę Kościoła w tym względzie na przestrzeni historii. Okazuje się, że owa praktyka była zróżnicowana. Praktykowane sposoby wyrażały szacunek do pokarmu eucharystycznego, stosownie do danej epoki historycznej, dlatego mało zasadna jest dyskusja, który sposób przyjmowania Ciała i Krwi Pańskiej jest najwłaściwszy.

W IV wieku św. Cyryl Jerozolimski († ok. 386 r.) poucza neofitów: „Przystępując do ołtarza nie wyciągaj gładko ręki i nie rozłączaj palców. Podstaw lewą dłoń pod prawą niby tron, gdyż masz przyjąć króla. Do wklęsłej ręki przyjmij Ciało Chrystusa i powiedz «Amen». Uświęć też ostrożnie oczy swoje przez zetknięcie ich ze świętym Ciałem, bacząc, byś zeń nic nie uronił. To bowiem, co spadło na ziemię, byłoby jakby utratą części twych członków. Bo czy nie niósłbyś złotych ziarenek z największą uwagą, by ci żadne nie zginęło i byś nie poniósł szkody? Tym bardziej zatem winienes uważać, żebyś nawet okruszyny nie zgubił z tego, co jest o wiele droższe od złota i innych szlachetnych kamieni. A kiedy już spożyłeś Ciało Chrystusowe, przystąp do kielicha Krwi. Nie wyciągaj tu rąk, lecz skłoń się ze czcią mówiąc w hołdzie «Amen». Uświęć się przez to przyjęcie Krwi Chrystusowej. Kiedy twe wargi są jeszcze wilgotne, dotknij ich rękami i uświęć nimi oczy, czoło i inne zmysły”¹²

¹¹ *Nowe Ogólne Wprowadzenie do Mszału Rzymskiego* (NOWMR). Poznań 2004.

¹² Cyt. za: M. Starowieyski. *Eucharystia pierwszych Chrześcijan*. Kraków 1997 s. 203; św. Jan Damasceński wyjaśnia podobnie: „Zbliżamy się z gorącym pragnieniem i mając dłonie ułożone na sobie w kształt krzyża, bierzemy na nie Ciało Ukrzyżowanego, a zwracając ku Nie-

Przywołany powyżej opis mówi o dość rozbudowanym sposobie przyjmowania Ciała i Krwi Pańskiej w Kościele pierwszych wieków. Podkreślić należy zwłaszcza dotykanie Krwią Pańską oczu, czoła oraz „innych zmysłów”, przez co podkreślano przemieniającą moc Eucharystii i to, że chroni przed upadkiem.

Można zapytać, jakie czynniki sprawiły, że zaginał zwyczaj udzielania Komunii świętej na rękę. Na to pytanie padają różne odpowiedzi. Niektórzy autorzy twierdzą, że było to spowodowane troską, aby powierzchownie uformowani uczestnicy liturgii nie znieważyli Ciała Pańskiego. Znaczenie miało także przejście na chleb niekwaszony i małe hostie. Przyjmowanie Komunii świętej do ust było również znane wcześniej – w ten sposób przyjmowali Komunię świętą chorzy oraz dzieci w czasie chrztu świętego. Ta ostatnia praktyka od XII wieku w Kościele na Zachodzie zanika¹³

Najwcześniejsze dokumenty dotyczące udzielania Komunii do ust pochodzą z IX i początku X wieku. Podkreślają one znaczenie namaszczenia dłoni kapłańskich, które przyjęło się w czasach karolińskich, a zaczęto je stosować na Wyspach Brytyjskich w VIII wieku¹⁴. Ten sposób udzielania Komunii świętej utrwałił na wiele stuleci.

Po wielu wiekach Kongregacja Kultu Bożego wydała instrukcję *Memoriale Domini* (29 maja 1965 r.), która dawała możliwość przyjmowania Komunii świętej na rękę, natomiast podjęcie konkretnej decyzji pozostawiono poszczególnym Konferencjom Episkopatów. Kongregacja zaznaczyła, że Konferencja Episkopatu może zwrócić się ze stosowną prośbą do Stolicy Apostolskiej po przeprowadzonym głosowaniu, w którym dwie trzecie biskupów opowiedziało się za wprowadzeniem tego zwyczaju. Zwyczaj ten jako pierwsze przyjęły Belgia, Francja i Niemcy. Po pierwszych doświadczeniach w odpowiedzi na pojawiające się problemy Kongregacja Kultu Bożego wydała w 1969 r. następujące zalecenia: wierni mogą zachować sposób dotychczasowego komunikowania (do ust); praktyka udzielania Komunii na rękę powinna zostać wprowadzona najpierw w niektórych środowiskach; wierni nie mogą sami brać hostii; należy spożyć Ciało Pańskie wobec kapłana; nie wolno składać na dłoni Hostii umoczonej we Krwi Pańskiej (gdy komunia jest udzielana pod dwiema postaciami). Biskupi, którzy wprowa-

mu oczy, usta i czoło, przyjmujemy ten boski Węgiel, aby ogień naszej tęsknoty połączony z jego żarem spalił nasze grzechy i oświecił serca, a uczestnictwo w Bożym płomieniu rozplomieniło nas i przebóstwiło” (cyt. za: N a d o l s k i. *Komunia święta „na rękę”* s. 18).

¹³ B. N a d o l s k i. *Liturgika*. T. 1. Poznań s. 253; J. W i e r u s z - K o w a l s k i. *Liturgika*. Warszawa 1953 s. 259.

¹⁴ Por. N a d o l s k i. *Komunia święta „na rękę”* s. 21.

dzili podawanie Komunii na dłoń, mają obowiązek w ciągu trzech miesięcy przesłać do Kongregacji odpowiednie sprawozdanie. W 1985 r. Kongregacja dodała, że wiernym należy zostawić swobodę w sposobie przyjmowania Komunii świętej, a także podkreślono potrzebę wprowadzenia katechezy dotyczącej tego zagadnienia¹⁵

Na gruncie polskim Konferencja Episkopatu opowiedziała się wówczas za podawaniem Komunii świętej do ust. Zostało ono wyrażone w instrukcji z 11 marca 1987 r. II Polski Synod Plenarny potwierdził zwyczaj przyjmowania Komunii świętej „do ust, w postawie zarówno klęczącej, jak i stojącej, nie wykluczając jednak innych form przyjmowania Komunii św., z zachowaniem najwyższej czci dla Eucharystii”¹⁶ Obecnie obowiązujące rozstrzygnięcie zostało zawarte we *Wskazaniach Episkopatu Polski po ogłoszeniu nowego wydania Ogólnego Wprowadzenia do Mszału Rzymskiego* (zatwierdzonych 9 marca 2005 r.). Mówi ono, że „Komunii świętej udziela się przez podanie Hostii wprost do ust. Jeżeli jednak ktoś prosi o Komunię na rękę przez gest wyciągniętych dłoni, należy mu w taki sposób jej udzielić. Przyjmujący winien spożyć Ciało Pańskie wobec szafarza” (nr 40)¹⁷

3. POST EUCHARYSTYCZNY

Ustanowienie Najświętszej Ofiary ma miejsce w kontekście uczty paschalnej. Apostołowie spożywali Ciało i Krew Pańską po spożyciu paschalnych potraw (Łk 22, 20; Mt 26, 28). Również w czasach apostoelskich chrześcijanie gromadzili się na posiłku, z którym złączone było łamanie chleba. Jednakże szybko zrozumiano, że przyjęcie Komunii świętej musi być poprzedzone postem, który podkreśla wyjątkowość tego pokarmu.

Św. Hipolit Rzymski († 235) zaleca, aby chrześcijanie przystępowali do Komunii świętej w godzinach rannych przed spożyciem jakiegokolwiek innego posiłku. Synod w Hipponie w 393 r., a następnie w Kartaginie zakazują sprawowania Eucharystii tym kapłanom, którzy nie zachowują postu¹⁸ Naj-

¹⁵ Por. tamże s. 10-11.

¹⁶ *II Polski Synod Plenarny (1991-1999)*. Poznań 2001 nr 92; zob. P. M a j e r. *Normy prawno-liturgiczne o przyjmowaniu Komunii świętej „na rękę”* „Anamnesis” 6:2000 nr 22 s. 70-77.

¹⁷ *Wskazania Episkopatu Polski po ogłoszeniu nowego wydania Ogólnego Wprowadzenia do Mszału Rzymskiego*. „Wiadomości KAI” 2006 nr 16 s. 13-17.

¹⁸ Por. M. P a s t u s z k o. *Najświętsza Eucharystia według Kodeksu Prawa Kanonicznego Jana Pawła II*. Kielce 1997 s. 176.

surowsze postanowienie wydał III Synod w Bradze (572 r.), stwierdzając, że jeżeli kapłan sprawowałby Mszę świętą po posiłku, ma być pozbawiony swej funkcji przez biskupa¹⁹ Św. Augustyn uważał, że post eucharystyczny został ustanowiony ze względu na godność sakramentu Eucharystii, dlatego uczta eucharystyczna winna uprzedzać wszystkie inne posiłki. Podejście takie upowszechniło się z czasem w całym ówczesnym Kościele²⁰

Sobór Trydencki nakazał pościć od północy. W tym czasie nie można było niczego spożywać ani pić²¹ Dopiero w 1946 r. Kongregacja złagodziła post eucharystyczny dla chorych. Następne zmiany w praktyce postu eucharystycznego nastąpiły w 1953 r. Po wydaniu konstytucji *Christus Dominus* przez Piusa XII Kongregacja Świętego Oficjum wydała instrukcję *Constitutio Apostolica*, w której autentycznie wyjaśniono nowe przepisy postne. Postanawiały one m.in., że woda naturalna bez dodatku nie łamie postu eucharystycznego²² W 1957 r. ten sam papież wydał motu proprio *Sacrum Communionem*, w którym wobec zmieniających się warunków praktyka postna została złagodzona. Jak pisze Papież, zachętą była radość biskupów, kapłanów i wiernych z powodu wcześniejszych zmian, które ułatwiały przystępowanie do Komunii świętej. Czas trwania postu eucharystycznego dla wiernych określono na okres trzech godzin przed przyjęciem Komunii świętej²³

Obecne rozstrzygnięcie mówi, że „przystępujący do Najświętszej Eucharystii powinien przynajmniej na godzinę przed przyjęciem Komunii świętej powstrzymać się od jakiegokolwiek pokarmu i napoju z wyjątkiem tylko wody i lekarstwa” (KPK kan. 919). Natomiast „osoby złożone jakąś chorobą, jak również ci, którzy się nimi opiekują, mogą przyjąć Najświętszą Eucharystię, chociażby coś spożyli w ciągu godziny poprzedzającej” (KPK kan. 919).

4. POSTAWA I MIEJSCE PRZYJMOWANIA KOMUNII ŚWIĘTEJ

Do początku XIII wieku panował zwyczaj, że ludzie świeccy przyjmowali Komunię świętą stojąc²⁴ Wierni przyjmowali Komunię świętą w miejscu,

¹⁹ *Breviarium Fidei* s. 571.

²⁰ P a s t u s z k o. *Najświętsza Eucharystia* s. 176.

²¹ Tamże s. 177.

²² Tamże s. 179.

²³ *Breviarium Fidei* s. 572.

²⁴ W *Agendzie* Teodora z Furstenberg, księcia biskupa z Paderborn, znajdujemy notę: „Cum minori periculo dispensatur hoc venerabile Sacramentum et cum maiori veneratione suscipitur,

które zajmowali podczas liturgii. W północnej Afryce istniał zwyczaj podchodzenia do udzielającego. Zachowało się bowiem pouczenie św. Augustyna, który napominał, aby nie zbliżali się do ołtarza wierni pozbawieni prawa przyjmowania Komunii świętej i aby nie trzeba było ich odsuwać dla zrobienia miejsca innym. Synod w Laodycei (w połowie IV wieku) postanowił, aby duchowni i świeccy przyjmowali Komunię świętą przy ołtarzu. Jednakże dekret ten nie wszędzie był respektowany. W IX wieku papież Leon IV (847-855) zatwierdził przepis, że do prezbiterium nie mogą wchodzić osoby świeckie. W Hiszpanii synod w Toledo (633 r.) podkreślił, że miejscem Komunii ludzi świeckich powinna być nawa, nie zaś miejsce przy ołtarzu. Odmienna nieco praktyka ukształtowała się w Galii. Tutaj, według postanowień drugiego synodu w Tours, wierni podchodzili do ołtarza. Mnisi przyjmowali Komunię świętą przy ołtarzu, jednakże ta praktyka nie była jednolita, lecz zróżnicowana w zależności od klauzury wspólnoty zakonnej. W XIII wieku w niektórych zakonach (np. klaryski, cysterki) udzielano Komunii przy specjalnym oknie. Przyjmowanie jej w postawie stojącej oznaczało szacunek i radość. Nawet gdy Komunia udzielana była przy balaskach, zachowywano postawę stojącą, gdyż miały one wysokość od 80 do 120 cm. W XI wieku w kręgach zakonnych przyjął się zwyczaj przyjmowania Komunii w postawie klęczącej i dlatego zaczęto udzielać jej przy ołtarzach bocznych. Od XIII wieku upowszechnił się zwyczaj zakładania obrusu podtrzymywanego przez akolitów. W wieku XVI została wprowadzona specjalna ława między prezbiterium a nawą, którą nakrywano białym płótnem. Od XVII wieku już na stałe wszedł do kościołów obyczaj odgradzania ołtarza od nawy balaskami, które umożliwiały przyjmowanie postawy klęczącej.

7 marca 1965 r. Kongregacja Obrzędów wydała dekret *Ecclesiae semper curae fuit*. Postanawia on, że jeśli wierni przyjmują Komunię świętą pod dwiema postaciami, wówczas zachowują postawę stojącą. Natomiast instrukcja *Eucharisticum Mysterium* (25 kwietnia 1967 r.) prawo ustalania postawy podczas Komunii świętej zostawiła poszczególnym Episkopatom (nr 34). Postanowienie dotyczące naszego kraju zostało zawarte w przepisach wykonawczych Episkopatu Polski w odniesieniu do Instrukcji Kongregacji Kultu Bożego i Dyscypliny Sakramentów *Inestimabile Donum* (3 kwietnia 1980 r.) oraz powtórzone w związku z wydaniem nowego Mszały ołtarzowego

quando communicantes genua flectant. Quare ubi commode fieri poterit, introducatur haec consuetudo. Cum autem omnes communicaverint, qui in primo fuerunt ordine, surgant, ut alii veniant et similiter communicent” (cyt. za: J. Brinktrinne. *Msza święta*. Warszawa 1957 s. 235).

(11 marca 1987 r.): „Wierni przyjmują Komunię w postawie klęczącej. Mogą również stać, gdy przemawiają za tym szczególne okoliczności” Ostatnie wytyczne Episkopatu Polski z 9 marca 2005 r. mówią: „Zaleca się procesyjne podchodzenie do przyjęcia Komunii świętej (zob. OWMR 44, 86 i 160). Ciało Pana jest bowiem pokarmem na drodze do życia wiecznego. Komunię świętą można przyjąć w postawie klęczącej lub stojącej. Postawę stojącą należy zachować zawsze, gdy Komunii świętej udziela się pod oboma postaciami. Wierni przyjmujący Ciało Pańskie w postawie stojącej wykonują wcześniej skłon lub przyklękają na jedno kolano”

5. KOMUNIA ŚWIĘTA W CZASIE I POZA MSZĄ

Już w pierwotnym kościele natrafiamy na ślady przystępowania do Komunii świętej poza Eucharystią. W relacji św. Justyna czytamy: „Gdy przełożony odprawił obrzęd eucharystyczny i gdy już cały lud dał odpowiedź radosną, wtedy tak zwani diakoni rozdają każdemu z obecnych cząstkę eucharystycznego chleba oraz wina i wody i roznoszą je do tych, co nie są obecni”²⁵ Potwierdzają tę praktykę Hipolit Rzymski oraz Tertulian. Ten ostatni przestrzega pewną chrześcijankę przed poślubieniem niechrześcijanina, ponieważ będzie ją potem podejrzewał o coś złego, jeśli ona przed zwykłym posiłkiem będzie spożywać jakiś pokarm (chodzi o Ciało Pańskie)²⁶

Udzielanie Komunii poza Mszą świętą rozwinęło się na chrześcijańskim Wschodzie. W czasie Wielkiego Postu sprawowano tam liturgię tylko w soboty i niedziele. W inne dni przyjmowano komunię z darów wcześniej konsekrowanych (*liturgia praesanctificationum*). W liturgii Kościoła zachodniego ta praktyka od VII wieku zaistniała w Wielki Piątek²⁷ W IX wieku na chrześcijańskim Zachodzie ma miejsce tendencja do oddzielenia Komunii świętej od sprawowania Najświętszej Ofiary w czasie wielkich świąt, jak Narodzenie Pańskie czy Wielkanoc, kiedy to do stołu Pańskiego przystępowało wielu wiernych. W tych dniach liczni wierni przychodzili do kościołów i trzeba byłoby nadmiernie przedłużać Mszę świętą, z tego względu zaczęto udzielać Komunii poza Mszą świętą. Powoli dochodzi do takiej sytuacji, że

²⁵ Starowieyski. *Eucharystia pierwszych chrześcijan* s. 194.

²⁶ Por. Pastuszeko. *Najświętsza Eucharystia* s. 171.

²⁷ Por. tamże s. 172.

udzielanie Komunii świętej staje się jakby oddzielnym obrzędem²⁸ Chociaż więc Sobór Trydencki zalecił przyjmowanie Komunii podczas Mszy, to jednak Komunia udzielana poza Mszą była w czasach nowożytnych powszechnym zwyczajem, aż do zaistnienia ruchu liturgicznego²⁹

Ustawy Soboru Trydenckiego podkreślają znaczenie przyjmowania Ciała Pańskiego podczas Mszy świętej i zalecają wiernym, aby nie tylko duchowo ją przyjmowali. Zaznaczono, że przyjmowanie Komunii świętej podczas Mszy, w której uczestniczą wierni, przynosi większe owoce³⁰

W XVIII wieku wzrasta praktyka udzielania Ciała Pańskiego poza Mszą świętą nie tylko w wielkie święta, ale także w dni zwykłe. W związku z tym papież Benedykt XIV w encyklice *Certiores effecti* 12 listopada 1742 r. napisał, że godne zalecenia jest udzielanie Komunii świętej podczas Mszy świętej, ale nie zabrania się przyjmowania jej poza Mszą.

Prawo kościelne, zarówno kanoniczne jak i liturgiczne, aż do Soboru Watykańskiego II na równi stawiało udzielanie Komunii świętej w czasie Mszy świętej, bezpośrednio przed, jak i zaraz po Mszy świętej³¹ Papież Pius XII w encyklice *Mediator Dei* wyraża pochwałę wobec tych wiernych, którzy przystępują do Komunii podczas Mszy świętej i przyjmują ją z darów konsekrowanych podczas Ofiary eucharystycznej, w której uczestniczą (nr 34).

Bezpośrednio po Soborze zostały wydane dokumenty, który akcentowały znaczenie celebracji Eucharystii, podkreślając, że kult eucharystyczny z niej wypływa i do niej prowadzi. Są to encyklika *Mysterium Fidei*³² z 3 września 1965 r. oraz Instrukcja *Eucharisticum Mysterium* z 25 maja 1967 r. Papież Paweł VI zachęca: „Pożądaną jest rzeczą, by wierni codziennie jak najliczniej brali czynny udział w ofierze Mszy i pożywiali się Komunią z czystym i świętym sercem oraz odpowiednie składali dzięki Chrystusowi Panu za dar tak wielki”³³

²⁸ Por. B. Nadolski. *Liturgika*. T. 4. Poznań 1992 s. 298.

²⁹ Por. M. Kunzler. *Liturgia Kościoła*. Poznań 1999 s. 438.

³⁰ Por. Pastuszeko. *Najświętsza Eucharystia* s. 172.

³¹ Tamże s. 173. *Rituale Romanum Pauli V Pontificis Maximi iussu editum aliorumque pontificum cura recognitum atque auctoritate SS. mi D.N. Pii Papae XI accomodatum Ecclesiae Poloniae adaptatum et ab aeodem SS.mo D.N. Pio Papa XI approbatum*. Editio typica. Katoviensis 1928 tit. IV cap.1 n. 13: „Quilibet sacerdos intra Missam et, si provatim celebret, etiam proxime ante et statim post, sacram Communionem ministrare potest, salvo praescripto rubricae n.18 (... nisi loci ordinarius, iustus de causis in casibus particularibus id prohibuerit)”

³² Paweł VI. Encyklika *Mysterium Fidei*. W: *Eucharystia w dokumentach Kościoła*. Oprac. J. Miazek. Warszawa 1987 s. 13-31.

³³ *Mysterium Fidei* s. 29

Kodeks Prawa Kanonicznego (kan. 918) dopuszcza możliwość udzielania i przyjmowania Ciała Pańskiego poza Mszą świętą ze względu na słuszną przyczynę ze strony wiernych. Kan. 843 podkreśla, że na rozumną prośbę ze strony wiernego kapłan powinien udzielić mu Komunii świętej poza Mszą świętą.

Księga *Komunia święta i kult tajemnicy eucharystycznej poza Mszą świętą* podkreśla, że udział wiernych w Ofierze eucharystycznej jest doskonalszy, gdy Komunię świętą przyjmują oni w czasie sprawowania Mszy świętej. Jaśniej uwidacznia się wówczas ich udział w Najświętszej Ofierze³⁴ Księga ta zachęca: „Wiernych należy tak wychowywać, żeby przystępowali do Komunii w czasie eucharystycznej ofiary”³⁵

Poza Mszą świętą powinni przystępować do Komunii świętej ci, którzy z powodu przeszkody nie mogą brać udziału w sprawowaniu Eucharystii we wspólnocie wiernych. Kategoria ta obejmuje przede wszystkim starszych i chorych, aby czuli, że „są zjednoczeni nie tylko z ofiarą Pana, lecz także z tą wspólnotą, która ich wspiera bratnią miłością”³⁶

W szczególne dni roku liturgicznego, tzn. w Wielki Czwartek i Wielki Piątek, można udzielać Komunii świętej tylko w czasie liturgii, chorym natomiast można zanieść Komunię świętą o każdej porze dnia. W Wielką Sobotę można udzielić Komunii tylko na sposób wiatyku³⁷ Termin *viaticum* oznaczał w starożytności posiłek przygotowany tym, którzy udawali się w podróż. Z upływem czasu zmieniał on znaczenie. Pierwsi chrześcijanie określali tym mianem to wszystko, co służyło chrześcijaninowi zagrożonemu śmiercią. Sobór Nicejski (325 r.) nazwał wiatykiem Komunię świętą, udzielaną wiernym, którym zagraża niebezpieczeństwo śmierci³⁸ Soborowa Konstytucja *Sacrosanctum Consilium* zaleca kapłanom: „O ile to możliwe, wiatyk należy przyjmować podczas Mszy świętej, by chory mógł otrzymać Komunię św. pod dwiema postaciami, a także i z tej przyczyny, że Komunia święta przyjmowana jako wiatyk, jest szczególnym znakiem uczestnictwa w tajemnicy śmierci Pana i Jego przejścia do Ojca, sprawowanej w Ofierze Mszy św.” (KL 27).

³⁴ *Komunia święta i kult tajemnicy eucharystycznej poza Mszą świętą dostosowane do zwyczajów polskich*. Katowice 1985 nr 13.

³⁵ Tamże nr 14.

³⁶ Tamże.

³⁷ Tamże nr 16.

³⁸ P a s t u s z k o. *Najświętsza Eucharystia* s. 201.

6. KOMUNIA ŚWIĘTA POD DWIEMA POSTACIAMI

W kościele pierwotnym przyjmowanie Komunii świętej pod dwiema postaciami była stałą regułą. W Kościele zachodnim ta praktyka utrzymała się aż do połowy XII wieku. Małym dzieciom podawano Komunię tylko pod postacią wina, wiatyk dla chorych przechowywano i podawano pod postacią chleba. W czasach średniowiecza, kiedy istniało niebezpieczeństwo zarazy oraz rozlania Krwi Pańskiej, zaniechano udzielania Komunii świętej pod dwiema postaciami. Postanowienia Soboru w Konstancji w 1415 r. zniosły ją zupełnie³⁹ Dekrety tego Soboru powstały w kontekście zagrożenia ze strony Husa i kładły nacisk na konieczność wiary w obecność Pana Jezusa pod każdą z konsekrowanych postaci.

Sobór Trydencki uznał, że do zbawienia zupełnie wystarcza Komunia pod jedną postacią, w której wierzący przyjmuje całego Chrystusa⁴⁰ Jednocześnie Sobór uznał, że można w przyszłości zezwolić na udzielanie Komunii świętej pod dwiema postaciami jakiemuś narodowi lub też w jakimś kraju, jeśli za tym będą przemawiały poważne racje. Sobór rozpatrywanie takich próśb pozostawił papieżowi⁴¹ Historia po Soborze Trydenckim notuje takie precedensy. Papież Pius IV (1559-1565) upoważnił metropolitów Moguncji, Kolonii, Trewiru, Salzburga i Ostrzychomia (Esztergom) do zezwalania na przyjmowanie przez wiernych Komunii świętej pod dwiema postaciami. Jednakże do 1621 r. wszystkie te pozwolenia zostały cofnięte⁴² Kodeks Prawa Kanonicznego z 1917 r. (kan. 852) potwierdził, że Najświętszą Eucharystię rozdaje się jedynie pod postacią chleba.

Sobór Watykański II potwierdza nauczanie dogmatyczne Soboru Trydenckiego o obecności całego Chrystusa pod jedną postacią, ale jednocześnie przywraca pierwotną praktykę, daje bowiem biskupom możliwość decydowania o udzielaniu Komunii świętej pod dwiema postaciami: kapłanom w czasie

³⁹ Por. S r o k a. *Obrzęd Komunii* s. 304; dokument sesji VIII Soboru w Konstancji mówi: „I chociaż w pierwotnym Kościele ten sakrament przyjmowany był przez wiernych pod dwiema postaciami, dla uniknięcia pewnych niebezpieczeństw i zgorszeń wprowadzono rozumnie zwyczaj, żeby ten sakrament przez konsekrujących był przyjmowany pod dwiema postaciami, przez wiernych tylko pod postacią chleba. Trzeba bowiem mocno wierzyć i wcale nie wątpić, że całość ciała i krwi Chrystusowej prawdziwie przebywa tak pod postacią chleba, jak pod postacią wina” (*Breviarium Fidei* 282 s. 393).

⁴⁰ P a s t u s z k o. *Najświętsza Eucharystia* s. 235.

⁴¹ Por. tamże.

⁴² Por. tamże s. 236.

Mszy świętej związanej z udzielaniem sakramentu święceń, zakonnikom, gdy złożyli w czasie Mszy śluby zakonne, świeckim nowo ochrzczonym (KL 55).

Wprowadzenie Ogólne do Mszału Rzymskiego wydane w 1970 r. wylicza czternaście przypadków, kiedy można udzielać Komunii świętej pod dwiema postaciami (nr 242). Natomiast nowe *Wprowadzenie do Mszału Rzymskiego* z 2002 r. stawia następny krok i daje prawo biskupowi diecezjalnemu do ustalania zasad udzielania Komunii pod obiema postaciami w swojej diecezji: „Miejscowemu biskupowi udziela się też władzy zezwalania na Komunię świętą pod obiema postaciami, ilekroć uzna to za słuszne kapłan, sprawujący pasterską pieczę nad powierzoną mu wspólnotą. Winien być jednak spełniony warunek, aby wierni zostali przedtem należycie pouczeni, by wykluczone było niebezpieczeństwo znieważania Najświętszego Sakramentu, a sam obrzęd nie okazał się za trudny do wykonania z powodu zbyt dużej liczby uczestników lub z innej przyczyny” (nr 283). Powyższe stwierdzenie podkreśla zatem potrzebę odpowiedniego przygotowania wiernych do przyjęcia Komunii świętej pod dwiema postaciami oraz zaleca wziąć pod uwagę uwarunkowania miejsca i czasu⁴³

7. OBRZĘDY KOMUNII ŚWIĘTEJ

W obrzędach Komunii świętej można wyróżnić trzy główne części. Pierwszą część stanowi przygotowanie do uczty eucharystycznej. W jej skład wchodzi: Modlitwa Pańska z embolizmem, obrzęd pokoju, łamanie chleba, połączenie Chleba i Wina, śpiew „Baranku Boży”, osobiste przygotowanie kapłana. Drugą część stanowi uczta – spożywanie sakramentalnych postaci. Trzecia część to dziękczynienie za otrzymany dar – wyraża się je w indywidualnej modlitwie, poprzez milczenie, recytację tekstów bądź odpowiedni śpiew.

7.1. Obrzędy przygotowujące do Komunii świętej

W początkach chrześcijaństwa Komunię świętą przyjmowano zaraz po zakończeniu modlitwy eucharystycznej. Od IV wieku można spotkać wiele

⁴³ Zob. Kongregacja Kultu Bożego i Dyscypliny Sakramentów. *Wyjaśnienie w sprawie Komunii świętej pod dwiema postaciami*. Tł. Cz. Krakowiak i D. Pietrusiński. „Anamnesis” 8:2002 nr 29 s. 47-48; Cz. Krakowiak. *Komunia święta pod dwiema postaciami*. „Anamnesis” 8:2002 nr 29 s. 70-73.

elementów przygotowawczych do Komunii świętej. Główne miejsce zajmowała modlitwa „Ojcze nasz” Przypuszcza się, że weszła ona do tego obrzędu z praktyki przyjmowania Ciała Pańskiego w domach. O istnieniu tej modlitwy w liturgii mszalnej dowiadujemy się z katechez św. Cyryla Jerozolimskiego oraz pism św. Ambrożego i św. Augustyna⁴⁴ Niektórzy historycy liturgii twierdzą, że modlitwa ta weszła do liturgii w czasach papieża Grzegorza Wielkiego. Znaczna większość uważa, że papież Grzegorz tylko ustalił, aby tę modlitwę odmawiać bezpośrednio po Kanonie; wcześniej odmawiana była przed Komunią, po geście łamania chleba⁴⁵ Do czasów odnowy soborowej kapłan odmawiał tę modlitwę sam, a wierni (jedynie w osobie posługującego przy ołtarzu) włączali się na słowa: „ale zbaw nas ode złego” Po Soborze powrócono do pierwotnej tradycji i wszyscy wierni wraz z kapłanem odmawiają tę modlitwę. Nie jest to bowiem modlitwa prezydencjalna, lecz całego zgromadzenia. Literatura przedmiotu podkreśla w Modlitwie Pańskiej słowo „nasz” – „Ojcze nasz” Akcentuje ono o relację braterską do innych, szczególnie obecnych na liturgii. Pogłębia świadomość, że Komunia nigdy nie jest tylko aktem osobistym, lecz tworzy wspólnotę – Kościół⁴⁶

Wschód i Zachód chrześcijański zachował formuły wprowadzające do „Ojcze nasz”, w których dominuje motyw swoistej odwagi, z jaką chrześcijanie zwracają się do wszechmogącego Boga jako swojego Ojca w niebie⁴⁷ Gwoli przykładu można przywołać wprowadzenie do „Ojcze nasz” w liturgii bizantyjskiej: „Uczyń nas, Panie, godnymi odważyć się z pełnym zaufaniem i bez lęku o kompromitację, wzywać Ciebie, Boga i Ojca z nieba”, a także treść anafory greckiej św. Jakuba: „Uczyń nas godnymi, Nauczycielu, Panie, Przyjacielu ludzi, z zaufaniem, bez lęku o potępienie, z sercem czystym, duszą oświeconą, bez rumienienia się, uświęconymi wargami, mieć odwagę wzywać Ciebie, który mieszkasz w niebie, Boże, Ojcze święty i mówić...”⁴⁸ Odnowa soborowa dała możliwość improwizowania tej preambuły. *Mszał Rzymski dla diecezji polskich* podaje kilka formuł, w zależności od okresu liturgicznego. Po Modlitwie Pańskiej następuje odmawiany przez samego kapłana embolizm. Wcześniejsza forma embolizmu zawierała wspomnienie świętych: Najświętszej Maryi Panny, apostołów Piotra i Pawła oraz An-

⁴⁴ Por. S r o k a. *Obrzęd Komunii* s. 293.

⁴⁵ Por. *Manuale di Liturgia*. T. 1: *L'eucaristia*. Red. A. J. Chupungo. Roma 1998 s. 131

⁴⁶ B. N a d o l s k i. *Msza święta*. Kraków 2003 s.92

⁴⁷ Por. K u n z l e r. *Liturgia Kościoła* s. 384.

⁴⁸ Cyt. za: N a d o l s k i. *Msza święta* s. 93; zob. t e n ż e. *Pater noster w liturgii*. W: *Laudate Dominum*. Red. K. Konecki. Gniezno 2005 s. 136-142.

drzeja. W obecnej liturgii embolizm nie zawiera wspomnienia świętych i prowadzi do doksologii wypowiedzianej przez całą wspólnotę. Doksologia „Bo Twoje jest królestwo” wywodzi się z liturgii Kościoła starożytnego, już bowiem w *Didache* była ona powiązana z modlitwą „Ojcze nasz”⁴⁹ Trzeba zaznaczyć, że tę doksologię do tej pory stosują Kościoły protestanckie (z wyjątkiem Skandynawii) i Kościół anglikański⁵⁰

Obrzęd pokoju rozpoczyna modlitwa, której pierwsza część jest zmienna. Słowa wprowadzające zaczynają się niezmienną inwokacją: „Panie Jezu Chryste” Natomiast element anamnetyczny jest dostosowany do przeżywanego okresu roku liturgicznego:

- „Przy Twoim narodzeniu Aniołowie zwiastowali ziemi pokój”;
- „Przez Twoją śmierć na krzyżu Bóg Ojciec wprowadził pokój pomiędzy niebem i ziemią”;
- „W dniu zmartwychwstania pozdrowiłeś uczniów słowami: Pokój wam”;
- „Ty zesłałeś Ducha Świętego, aby obdarzyć Kościół jednością i pokojem”

Trzeba zauważyć, że polskie tłumaczenie: „Przekażcie sobie znak pokoju” nie oddaje w pełni łacińskiego sformułowania: „Offerte vobis pacem” – nie chodzi tu tylko o przekazanie znaku, lecz o przekazanie pokoju, przebaczenia i życzliwości. Przekazanie pokoju stanowi także etap przygotowawczy – komunია braterska ma prowadzić do komunii personalnej z Jezusem Chrystusem: „wierni zaś okazują sobie trwającą w Kościele komunię i miłość, zanim przyjmą Najświętszy Sakrament” (NOWMR 82). Niektórzy liturgiści uważają, że ryt pokoju zbyt rozrywa akcję liturgiczną, dlatego sugerują, aby przenieść go na początek obrzędu przygotowania darów. Znak pokoju jest wówczas interpretowany jako przygotowanie do całej liturgii eucharystycznej⁵¹ W obecnie obowiązującym *Wprowadzeniu* jest zdanie ograniczające formę znaku pokoju: „Wypada jednak, aby każdy z umiarem przekazywał znak pokoju tylko osobom najbliższym stającym” (NOWMR 82).

Łamanie chleba było czynnością o ważnej wymowie, tak że całą Eucharystię nazywano w pierwotnym Kościele „Łamaniem chleba” (Dz 2, 42; 1 Kor 10, 16). W łamaniu chleba uczestniczyli biskupi, prezbiterzy i diakoni. Czynność ta ma wymowę teologiczną. Wskazuje na wydanie się Jezusa dla naszego zbawienia – Jego Ciało zostało „złamane” za nasze grzechy, Jego krew została przelana dla naszego zbawienia. Praktyka ta powszechnie istniała do

⁴⁹ Por. Kunzler. *Liturgia Kościoła* s.384.

⁵⁰ Nadolski. *Msza święta* s. 94.

⁵¹ Por. *Manuale di Liturgia* s. 185.

czasu, gdy w liturgii zaczęto używać małych, gotowych komunikantów. Ta nowa forma chleba weszła do Kościoła w okresie od IX do XII wieku. Pod koniec wieku XII praktyka stosowania małych hostii przyjęła się w całym Kościele, natomiast obrzęd łamania chleba został ograniczony do czynności samego celebransa.

Śpiew „Baranku Boży” wprowadzony został do liturgii przez papieża Sergiusza I (682-701). *Ogólne Wprowadzenie do Mszału Rzymskiego* mówi: „Błaganie *Baranku Boży* śpiewa zwykle lub głośno recytuje schola albo kantor, lud zaś odpowiada. Wezwanie to towarzyszy łamaniu Chleba i może być kilkakrotnie powtórzone, aż obrzęd się zakończy. Ostatnie wezwanie kończy się słowami *Obdarz nas pokojem*” (nr 83).

7.2. Słowo „Amen” i śpiew podczas Komunii

O wielu aspektach przyjmowania Ciała i Krwi Pańskiej powiedziano już wcześniej. W tym miejscu zostanie dotknięta sprawa aklamacji „Amen” oraz śpiewu towarzyszącego obrzędowi udzielania Komunii świętej. Przed przyjęciem Chrystusa pod sakramentalnymi postaciami chleba i wina wierny wypowiada słowo „Amen”. W języku hebrajskim *Amen* pochodzi od tego samego rdzenia, co słowo „wierzyć”. Wyraża ono wytrwałość, wierność, niezawodność (por. KKK 1061). W Księdze Izajasza sam Bóg nazwany jest Bogiem prawdy (dosłownie: Bóg – Amen), co podkreśla wierność Boga danym przez Niego obietnicom. W Księdze Apokalipsy „Amen” jest nazwany Jezus (Ap 3,14). On jest ostatecznym „Amen” miłości Ojca do nas, On także dopełnia nasze „Amen” powiedziane Ojcu (KKK 1065). Owo „Amen” wypowiedziane wobec ukazywanej i podawanej nam hostii jest wołaniem, aby również w wierzącym dokonywało się dzieło pojednania – komunii, które dokonało się w Jezusie i Jego Krwi przelanej za nas. Jest też wyrażeniem pragnienia, aby dokonało się dzieło wyzwolenia z grzechu egoizmu, by żyć dla innych i wydawać swoje ciało w służbie dla braci⁵². Dlatego też ważnym zagadnieniem jest dbałość o procesję komunijną, która podkreśla wspólnotowy wymiar Eucharystii. Zdarza się (jest to często problem organizacyjny), że uczestnicy liturgii przepychają się, aby przyjąć Ciało Pańskie, brakuje ładu i piękna. Jest to antywspólnotowe i antykomunijne

⁵² Por. Z. Kiernikowski. *Eucharystia i jedność*. Częstochowa 2000 s. 317-318.

Śpiew na Komunię wyraża „duchową jedność komunikujących poprzez zjednoczenie głosów, ma ukazywać radość serca i w pełniejszym świetle objawiać «wspólnotowy» charakter procesji zdążającej na przyjęcie Eucharystii” (OWMR 86). Tekstem do śpiewu może być antyfona z Graduału Rzymskiego z psalmem, albo antyfona z Graduału zwykłego, lub też inny śpiew zatwierdzony przez Konferencję Episkopatu, który może być wykonany przez scholę, albo przez scholę lub kantora z ludem. Jeżeli nie ma możliwości wykonywania śpiewu, antyfonę podaną w mszale mogą recytować wierni, lektor lub kapłan po przyjęciu Komunii świętej (por. NOWMR 87). Śpiew ten ma ukazywać radość serc ludzi wolnych, pojednanych ze sobą, świętujących jednocześnie spotkanie z Jezusem – Chlebem życia i z braćmi⁵³ Niektórzy autorzy zauważają, że brak często w zbiorach kościelnych tekstów pieśni, które w sposób właściwy wyrażałyby sens teologiczny tej części Mszy świętej. Wśród pieśni o tematyce eucharystycznej wyróżnia się pieśni adoracyjne, pieśni o Eucharystii jako pokarmie oraz pieśni uwielbienia. Spośród tych kategorii najodpowiedniejsza jest w tym momencie celebracji druga – pieśni o Eucharystii jako pokarmie, np. „Pan wieczernik przygotował”, „Ojciec nam powierzył Słowo”, „Chwal, Syjonie, Zbawiciela”, „Ludu kapłański”⁵⁴

Treść antyfony komunijnej często nawiązuje do Ewangelii danego dnia. Poprzez tę jedność treściową zaznacza się jedna i ta sama obecność Chrystusa w słowie Bożym i w sakramencie⁵⁵ Jest to śpiew, który towarzyszy wspólnemu przystępowaniu wiernych do Komunii świętej i znany był już od IV wieku⁵⁶

7.3. Dziękczynienie po Komunii świętej

Po przyjęciu Komunii świętej zaleca się wspólnotowe dziękczynienie całego zgromadzenia. W *Ogólnym Wprowadzeniu do Mszału Rzymskiego* czytamy na ten temat: „Po rozdaniu Komunii świętej zależnie od okoliczności, kapłan i wierni przez pewien czas modlą się w ciszy. Jeśli okaże się to sto-

⁵³ Zob. Z. Wit. *Dobór pieśni do uczestnictwa we Mszy świętej*. „Anamnesis” 5:1999 nr 17 s. 78.

⁵⁴ Zob. I. Pawlak. *Funkcje muzyki w liturgii*. W: *Śpiew wiernych w odnowionej liturgii*. Praca zbiorowa. Opole 1993 s. 14-18.

⁵⁵ Por. A. Reginek. *Śpiewy mszalne*. W: *Msza święta*. Red. W. Świerzawski. Kraków 1992 s. 201.

⁵⁶ Por. Kunzler. *Liturgia Kościoła* s. 393.

sowne, całe zgromadzenie może też wykonać psalm lub inną stosowną pieśń pochwalną lub hymn” (NOWMR 88). Wyróżnić można dwa czynniki dziękczynienia: ciszę i oraz wspólnie wykonywaną stosowną pieśń pochwalną lub hymn. Milczenie „pełne czci” (NOWMR 45) po przyjęciu Świętych Postaci jest wychwalaniem Boga w sercu i czasem osobistej modlitwy wiernego⁵⁷ Milczenie może być także stosowane we Mszach świętych z udziałem dzieci, które także są zdolne do osobistej refleksji na swój sposób. Daje temu wyraz *Dyrektorium o Mszach świętych z udziałem dzieci*. Dokument ten, mówiąc o tych momentach celebracji, w których warto zachować milczenie, na pierwszym miejscu wymienia czas po przyjęciu Komunii świętej⁵⁸ W dokumentach liturgicznych nie znajdujemy wskazań co do postaw, jakie wierni powinni zachować w tym czasie. W naszych zgromadzeniach można zaobserwować zarówno postawę siedzącą, stojącą i klęczącą. To zróżnicowanie postaw znajduje swoje uzasadnienie w tym, że modlitwa w ciszy ma wymiar osobisty i każda z powyższych postaw wydaje się w tym miejscu dopuszczalna.

Cała Eucharystia jest dziękczynieniem, niemniej można zauważyć, że liturgia po przyjęciu Komunii świętej ma niewiele elementów, dlatego też dziękczynienie przedłuża trwanie w łączności z Jezusem eucharystycznym. Śpiew w tej części Mszy świętej tworzy szczególny dialog z Bogiem, mający charakter uwielbienia, a także stanowi element komunikacji wiernych ze sobą. Należy odróżnić śpiew podczas Komunii od tego, który jest wykonywany podczas uwielbienia. Wyraża on wspólnotowy charakter uwielbienia Boga przez zgromadzenie liturgiczne⁵⁹ Sugeruje się śpiew litanijny, psalmy lub hymny⁶⁰ Do szczególnych śpiewów wielbiących należy *Magnificat* i *Te Deum*⁶¹

ZAKOŃCZENIE

Powyższy artykuł jest próbą zarysowania rozwoju i aktualnego stanu problematyki liturgicznej związanej z Komunią świętą wiernych. Do właściwego rozumienia i kształtowania tej praktyki potrzebna jest integralna wizja

⁵⁷ Por. KL nr 30; Święta Kongregacja Obrzędów. *Instrukcja Musicam sacram* nr 17.

⁵⁸ Zob. Święta Kongregacja Kultu Bożego. *Dyrektorium o Mszach świętych z udziałem dzieci* nr 37.

⁵⁹ Zob. J. Nowak. *Uwielbienie po Komunii świętej*. „Anamnesis” 5:1999 nr 17 s. 92

⁶⁰ Zob. *Manuale di Liturgia* s. 255-256..

⁶¹ Pomocą w doborze repertuaru jest śpiewnik wydany staraniem Towarzystwa Naukowego KUL *Śpiewnik Liturgiczny*. Lublin 1991.

tajemnicy Eucharystii jako uczy i ofiary. Przez wiele wieków widziano w Eucharystii przede wszystkim ofiarę. Wyrażanie wiary w realną obecność Pana Jezusa zaowocowało różnymi formami kultu Najświętszego Sakramentu (adoracja, procesje, błogosławieństwo Najświętszym Sakramentem). Odnowa związana z Soborem Watykańskim II sprawiła, że w celebracji tej wielkiej tajemnicy wiary dostrzeżono z większą intensywnością ucztę eucharystyczną, celebrację misterium paschalnego. Przywrócono równowagę między liturgią słowa i Eucharystii. Odnowiono znaki, które posiadają wielkie znaczenie mistagogiczne, jak na przykład Komunia święta pod dwiema postaciami. W ten sposób Eucharystia ma stawać się szkołą chrześcijańskiego życia.

BIBLIOGRAFIA

- Cordes P.: Znaki nadziei. Częstochowa 1998.
- Głowa W.: Znaki i symbole w liturgii. Przemysł 1995.
- Koperek S.: U początku liturgicznej odnowy. W: Laudate Dominum. Red. K. Konecki. Gniezno 2005 s. 145-152.
- Krakoviak Cz.: Komunia święta pod dwiema postaciami. „Anamnesis” 8:2002 nr 29 s. 70-73.
- Nadolski B.: Pater noster w liturgii. W: Laudate Dominum. Red. K. Konecki. Gniezno 2005 s. 15-144.
- Sorrentino A.: Sztuka przewodniczenia celebrazjom liturgicznym. Kraków 2001.
- Sobeczko H.: Postawy wewnętrzne i zewnętrzne w czynnym uczestnictwie wiernych we Mszy świętej. „Ruch Biblijny i Liturgiczny” 42:1989 s. 207-224.
- Schenk W.: Udział ludu w ofierze Mszy świętej. Zarys historyczny. W: Wprowadzenie do liturgii. Red. F. Blachnicki. W. Schenk, R. Zielasko. Poznań–Warszawa–Lublin s. 207-238.

THE HOLY COMMUNION OF THE FAITHFUL

Summary

In the history of the Church we can observe manifold changes concerning the Holy Communion of the faithful. The frequency of receiving it, the mode and the time of receiving the Lord's Body and Blood as well as the Eucharistic fast changed. In the ancient Church the Eucharist was the center of Christian life. Participation in the Eucharist meant at the same time receiving the Lord's Body and Blood. Cyril of Jerusalem's testimony has been preserved that explains the meaning of the gestures made when receiving the Holy Communion. In the Middle Ages the Holy Mass is perceived first of all as an offering. Receiving the Holy Communion

becomes rare. It is replaced by adoration of the Holy Sacrament. From the 8th century it becomes usual to put the Lord's Body into a man's mouth. In the Middle Ages people stopped receiving the Communion in both kinds. There were several reasons: plagues, the danger of spilling, and heresies negating Christ's real presence under the species of bread and wine. Ultimately the Council of Constance in 1415 made the decision about receiving the Holy Communion under the species of bread only and remarked that the person receives the whole Christ in this way. In the face of the Reformation errors the Council of Trent focused on defense of Christ's real presence in the Holy Sacrament, and made liturgy absolutely juridical. The II Vatican Council revived both the theological understanding of the Eucharist and a lot of practices connected with the Communion of the faithful that had existed in the Church in its first millennium.

Translated by Tadeusz Karłowicz

Słowa kluczowe: Msza święta, Komunia wiernych, częstotliwość Komunii świętej, sposób przyjmowania Komunii, Obrzędy Komunii, post eucharystyczny.

Key words: Holy Mass, Communion of the faithful, frequency of the Holy Communion, mode of reception of the Communion, Communion Rites, Eucharistic fast.